

editörden...

Bu sayımızda klasik edebiyatımızı ele alıyoruz. Bilindiği gibi bu edebiyatın temelleri Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra verdikleri ilk eserlere kadar dayanır. Geniş coğrafyalarda dil bakımından birbirinden az çok farklı gelişen İslamî edebiyat, şüphesiz ki en parlak dönemini 13. yüzyıldan başlamak üzere Osmanlı İmparatorluğunun geniş toprakları üzerinde yaşamıştır. Beş yüzyıldan fazla etkisini sürdüren ve üç kitada toprakları bulunan bir imparatorluğun ihtişamıyla uyumlu görkemli eserler veren klasik edebiyatımızı bazı yönleri ile incelemeye çalışacağız.

Bir toplumu etkileyen kültürel oluşumlar nasıl birden bire ortaya çıkmıyorsa, başka bir kültürel etkiyle de birden bire ortadan yok olmaz. Şiire ağırlık veren klasik edebiyatımızın bugünkü şiirimize –genel anlamda edebiyatımıza- etkileri üzerinde de mümkün olduğu nispette durmaya çalıştık.

Klasik edebiyat, yaygın söyleyişle divan edebiyatı, Tanzimatla birlikte başlayan kültür değişim teşebbüslerine paralel olarak tartışılmaya başlanmıştır. Avrupai bir edebiyat oluşturma gayreti içindeki Tanzimat nesli, damarlarından beslendikleri, onun kalıplarını ve ifade yöntemlerini kullanarak eserler verdikleri hâlde divan edebiyatına sert eleştirilerde bulundular. Zaman zaman ölçünün kaçtığı bu eleştirileri dönemin şartları ile irtibatlandırarak açıklamak mümkündür.

Ancak, bugün hâlâ Tanzimat neslinin divan edebiyatına karşı yönelttiği, birçok bakımdan ilmî olmaktan uzak, bu eleştirilerin kronik bir ön yargıya dönüşerek devam etmesi Divan Edebiyatı Özel Sayısı'nı hazırlama ihtiyacımızın birinci sebebidir.

Eğer kültürümüzün köklerine karşı böyle bir ön yargı varsa bunun enine boyuna sorgulanması ve tartışılması gerekiyordu ki biz bu sayıda bunu yapmaya çalıştık. Zira beş yüz yıllık edebiyatı bir derginin sınırlı sayfaları içinde bütün yönleriyle ele almanın imkânı yoktur. Biz amaçladık ki gençlerimiz, eski edebiyatımızla eğitim çerçevesi içinde bir şekilde irtibatı olan herkes, kültürel varlığımızın hazinelerine bu vesile ile yeniden göz atsın –varsa- ön yargılarını tekrar gözden geçirsin.

egitim | Aylık Eğitim Dergisi | YIL: 7 SAYI: 77-78 TEMMUZ - AĞUSTOS 2006 | ISSN-1302-5600

SAHİBİ Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK Millî Eğitim Bakanı	Yayın Kurulu Ethem BARAN Şaban ÖZÜDOĞRU Aysun İLDENİZ Hakkı USLU Dinçer EŞİTĞİN Celal ASLAN Çağrı GÜREL	Dizgi Reyhan İLKER Abone / Dağıtım Fikri NAYIR Tel: (0312) 212 76 63 / 14 Baskı Devlet Kitapları Müdürlüğü
Genel Yayın Yönetmeni Şadi KESKİN Yayımlar Dairesi Başkanı	Tasarım Banu DAVUN (bdavun@meb.gov.tr)	Yönetim Merkezi Yayımlar Dairesi Başkanlığı Teknikokullar/ANKARA http://yayim.meb.gov.tr e-posta: baae@meb.gov.tr Tel: (0 312) 212 81 48 - 213 65 12 Fax: (0 312) 212 81 48
Yazı İşleri Müdürü Selâmi YALÇIN (selamiyalcin@meb.gov.tr)		

Gönderilen eser ve çalışmalar yayımlansın veya yayımlanmasın, iade edilmez. Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur. Yayın Kurulu yazılar üzerinde değişiklik yapabilir. "Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim" adı anılmadan alıntı yapılamaz. Millî Eğitim Bakanlığı Yayımlar Dairesi Başkanlığının 22.12.2005 tarih ve 6088 sayılı oluru ile basılmıştır.
Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 4303
Sürelî Yayınlar Dizisi: 213

Dergimizin yıllık abone bedeli 20 YTL (öğretmen ve öğrenciler için 15 YTL)'dir.
Abone bedelinin Ziraat Bankası Şehremini-Istanbul şubesindeki Devlet Kitapları Döner Sermayesi Müdürlüğü'nün 130978 numaralı hesabına yatırılarak makbuzun ve açık adresin Yayımlar Dairesi Başkanlığı Teknikokullar - ANKARA adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Giriş

Çiçek, “bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü”; “çiçek açan kır veya bahçe bitkisi”; “İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık” (TDK, 1998, 481) anlamlarına gelir.

Kültürümüzde olumlu çağrışımları ağır basan çiçek genel bir isimlendirilmez. Narçiçeği, ayva çiçeği gibi birleşik isimlerin yanında şebboy, çiğdem, gül, nergis, sümbül, papatya, nilüfer, lale, gelincik gibi bitkilerin genel adıdır çiçek. Çiçek, kokusu, rengi, duruşu vb bakımlarından, insanın gönlüne hoş gelen, günlük hayatımızda vazgeçemediğimiz özelliklere sahiptir. Bu yüzden birçok atasözü ve deyimlerimizde de yer etmiştir: “Arı bal alacak çiçeği bilir”, “Her çiçek koklanmaz”, “Bir çiçekle yaz olmaz”, “Çiçek olan yerde bal da olur.” “Bal alacak çiçeği bilmek”, “Çiçeği burnunda olmak”, “Kabak çiçeği gibi açılmak”, “Ne çiçektir biliriz” gibi.

Kelimenin bir de “İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık” anlamı vardır. Hastalığa bu ismin verilmiş olması, göbekli döküntülerinin çiçek şeklinde olmasından hareketlidir (Baydar- Sırmatel, 1996, 753). Hastalığın Arapçası “cüdri”, Farsçası “şirek”tir (Ahmet Vefik Paşa, 2000, 99; Mehmet Esad Efendi, 1999, 178). Poksvirüs cinsi bir virüsten ileri gelen bulaşıcı hastalık, ilk çağlardan beri tehlikeli bir hastalık olarak bilinir. “İlk defa 10. yüzyılda Razi tarafından tanımlanan, çiçek etkeni 230x300 mm boyutlarında çift sarmallı DNA genomuna sahip, hücre stoplazmasında yaşayan bir virüstür” (Baydar-Sırmatel, 1996, 753). Hastalığın insan için bilinen üç ti-

pi vardır. Variola major denilen ağır formda ölüm oranı %40-70 arasındadır. Variola minor denilen tipinde ölüm riski %5’tir. Daha hafif seyreden Variola intermedium’ta ölüm riski olmadığı gibi kalıcı izler de bırakmaz (Baydar- Sırmatel, 1996, 756).

Takip edebildiğimiz kadarıyla, çiçek hastalığına karşı korunma çareleri XI. yüzyılda Doğu’da başlamıştır. Bu yüzyılda Çin’de bir tür çiçek aşısı yapılmıştır. Çinliler hastalığı hafif geçiren çocukların burunlarından aldıkları cerahatli kabuğu toz haline getirip sağlıklı kişilerin burunlarına üfleyerek aşılama yapmışlardır (Büyük Larous, 1986, 2686-89). Hindistan’da da çiçek hastalarının elbiseleri sağlam insanlara giydirilerek “çiçekleme” yapılmaya çalışılmıştır. Anadolu’da ise ineklerin memelerinden çobanların ellerine bulaşan çiçeğin çocuklara aşılandığı ve böylelikle ölümlerin önüne geçildiği bilinmektedir (Ceylan, 2005, 204-05). Edward Jenner (1749-1823) tarafından günümüz çiçek aşısına en yakın olanı geliştirilmiştir (Baydar- Sırmatel, 1996, 756; Büyük Larous, 1986, 2686-89).

Çiçek Hastalığının Edebiyattaki Aksisi:

Edebiyat, bulunduğu toplum içinde doğar, o toplumdaki beslenir. Toplumun sürekliliği içinde edebiyat da süreklilik arz eder. Sosyal bir varlık olarak toplumun bir parçası olan sanatçı, eserlerinde içinde yaşadığı toplumun yaşantısını, geleneklerini, göreneklerini dile getirir. Bu anlamıyla edebiyat hayatın aynasıdır. Stendhal, edebiyatın ifade biçimlerinden biri olan roman için “Cadde üzerinde gezdirilen ayna” benzetmesi yapar. Dolayısıyla, sosyal hayatta var olan her şey sanatçının hizmetine verilmiş birer malzemedir.

*Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi

Birden fazla anlama gelen kelimelerin, terim ve mecaz anlamlarının da bulunması şair veya yazara geniş imkânlar sunar. "Çiçek" de bu tür kelimelerden biridir. Dilin imkânlarından en üst seviyede istifade eden şairler, çiçek kelimesinin de bütün anlamlarından yararlanmışlardır. Biz bu yazımızda, sosyal hayatın bir yansıması olan çiçek hastalığının divan şairlerinin şiirlerinde nasıl yer aldığını, şairin elinde estetik bir unsur hâline nasıl dönüştüğünü örneklerle ortaya koymaya çalışacağız.

Klasik kültürde bülbül güle âşıktır ve onun başında feryat eder. Çiçek hastalığı da sonu ölümlere çıkabilen ve kalıcı arızalar bırakan bir hastalıktır. Nitekim eskiler "ya çiçekten ya aşktan ölünür" demişlerdir (Baydar- Sırmatel, 1996, 753). Aşağıya aldığımız beytinde Fevrî, bu iki unsuru da kullanarak şiirini kurgulamıştır. Yorumun ağır basan tarafı çiçek hastalığına tutulan birinin başında ağlama hadisesidir:

Bülbül ağlar başı üzre gözi yaşın dökerek
Şâh-ı gül haste olup var ise çıkardı çiçek

Fevrî

Burada Fevrî, gül dalının çiçek hastalığına tutulduğunu, bu yüzden de bülbülün gözyaşı dökerek başında ağladığını ifade ediyor. Ancak bunu yaparken "var ise" ifadesiyle mübalağanın derecesini düşürüp ihtimal haline dönüştürüyor. Böylelikle gelenekte bülbülün güle olan aşkıdan dolayı ettiği feryat u figanı yorumuna da kapı aralıyor.

Bugünkü tıbbı göre hastalık ortaya çıktıktan sonra kesin tedavisi yoktur. Bununla birlikte hastaların aşı ile tedavisi önerilmekte, her gün yatak çarşaf ve kıyafetlerinin kaynatılmış temiz olarak değiştirilmesi ve lezyonlara her gün tentürdiyot sürülmesi salık verilmektedir (Baydar- Sırmatel, 1996, 756). Şeyhülislam Yahya Bey'in beyti de benzer bir duruma işaret eder. Beyte göre çiçek çıkaranlara nilüfer şarabı verirlermiş (Onay, 1992, 411):

Nihâl-i tâze-i gülşen çiçek çıkardı meger
Tabîb-i cûy içürdi şarâb-ı nilüfer

Şeyhülislam Yahya

Yahya Bey'in beytinden iki farklı anlam çıkarmak mümkündür. İlkine göre; "Meğer gül bahçesi fida-

nı çiçek çıkarmış, tabib olan ırmak da ona nilüfer renkli şurup içirmiş." şeklindedir. İkinci anlamı ise; "meğer" kelimesinin sihr-i helâl yoluyla kullanılmasıyla ortaya çıkar. Buna göre: Gül bahçesinin taze fidanı, nilüfer renkli şarab/ şurup / aşı eriyiğinin verilmesi sonucu çiçek çıkarmıştır. Böylelikle aşılama yapılmış ve hastalığın kontrolü elden bırakılmamıştır.

Şair Esad'ın beyti de ikinci anlamı destekler mahiyettedir. Bahar tabibi, ağaçlara hayat şarabı (şarab-ı namiye) içirip, çiçekle hastalıklarını dışarı vurdurmuş ve hastalığın hafif seyretmesini sağlamıştır:

Şarâb-ı nâmiye nûş itdirüp tabîb-i rebî'
Çiçekle hârice ref' itdi 'illetin eşcâr

Esad

Divan edebiyatında rakîb hep olumsuz sıfatlarla anılır. Âşık elinden gelse onu bir kaşık suda boğar. Âşık ok gibi yabana atılırken rakîb yay gibi sevgilinin yanında kalır. Bu yüzden onun iyiliği düşünülmez. Sevgilinin güzellik baharının hayali şimdi rakibin gözünde çiçek çıkarmıştır:

Hayâli cemâlün bahârının üç
Rakîbün gözünde çıkardı çiçek

Mesihî

Rakîbin durumu âşığı sevindiren bir haberdir. Çünkü çiçek hastalığının göz komplikasyonları en fazla karşılaşılanıdır. Kornea üzerindeki lezyonlar körlük ile sonlanabilir veya ağır iltihaplanmaya neden olabilir (Baydar- Sırmatel, 1996, 755). Nitekim Kemâlî Efendi (d.1862- öl.1954) bir buçuk yaşındayken, Âşık Veysel (d.1894- öl.1973) de yedi-sekiz yaşlarında çiçek sebebiyle gözlerini kaybetmiştir .

Çiçek çıkarma hadisesi şairin hastaya bakışına göre farklı yorumlanabilir. Riyâzî'nin beytinde sultan çiçek çıkarmıştır. Şair, çiçek hastalığının semptomları olan döküntüleri hüsnütalil yoluyla güzel bir nedene bağlamış, padişahın çiçek çıkarmasını adalet bağının çiçeklenmesi olarak yorumlamıştır: "Siz o murat almış sultanın çiçek çıkardığını sanmayınız. O adalet bağının fidanı çiçek açmıştır!":

Sanmañ çiçek çıkardı o sultân-ı kâm-kâr
Oldı nihâl-i bâğ-ı 'adâlet şükûfe-dâr

Riyâzî

Benzer bir yorum da Sâmî'nin beytinde vardır: Halk, o şanlı şahı çiçek çıkardı sanır; hâlbuki onun gülen gülü letafetle açılmıştır:

Şükûfte oldu letâfetle verd-i handâni
Çiçek çıkardı sanur halk o şâh-ı zî-şânı

Sâmî

Fasîh'in beytinde de çiçek çıkaran bir insan sözü konusu edilmiştir. Belli ki, mevzu edilen kişinin yanığının ortasında çiçekten kaynaklanan bir yarası vardır. Şair yanığın ortasında bulunan semptomu, gül yanığının çiçekle süslenmesi olarak yorumlamaktan yanadır:

Kıyâs itmeñ çiçekden cism-i pâki oldu âzürde
Şükûfeyle müzeyyen sahn-ı bâg-ı gül-'izâr oldu

Fasîh

Şarabın üzerindeki kabarcıklar onu içen için bir kusur değil, tam aksine onun tazeliğini gösteren ve istahı kabartan bir durumdur. Yüzünde çiçek bozuğu olan kişinin güzelliğine hâlel gelmediğini anlatan beyit, delil olarak da taze şarabın üzerindeki kabarcıkların şarabın görüntüsüne, güzelliğine zarar vermemesini getiriyor:

Çiçek bozukları olurdu hüsnuñe perde
Şarâb-ı nâba olaydı eger habâb hicâb

Pertev

Âşığın aşk derdiyle başetmesi zordur. Bu durumda gamını def etmek için imdadına şarap yetişir. Şarap, sevgilinin yüzünün değişik açılardan benzeyeni olur. Sevgili olmadığı zaman aşığın şarap avutur. Sevgilisinden ayrı kalan aşık çölde serap gören insana benzer. Aşağıdaki beyit bu ruh haliyle yazılmış gibidir. Aşık, şarap kadehinin üzerindeki kabarcıklarda sevgilinin bahara benzeyen yanığının aksini görmüştür. Pi-yale bu hâliyle çiçek çıkaran bir çocuğa benzetilmiştir:

İçinde 'aks-i bahâr-ı ruhuñ yüzinde habâb
Pi-yâle bir küçügüñdür senüñ çıkardı çiçek

Âlî

Çiçek hastalığı özellikle yüzde derin izler bırakır. Bu istenmeyen bir durumdur. Zatî'nin beytine göre

re "Sevgilinin latif yüzü güzelliğin gül bahçesidir; ona göre bahar, yüzünü çiçek bozmuş sonbahar (veya adam) gibidir":

Bir gülistân-ı melâhatdur kim ol rûy-i lâtif
Nev-bahâr aña göre yüzün çiçek bozmuş harîf

Zatî

Divan şiirinde sevgili güzel değil, en güzeldir. Çiçek dolu bahçe sevgilinin yüzüne nasıl öykünebilir? Sevgilinin yanığı saf doludur, onun yüzü ise çiçeklidir (çiçek bozuğu vardır):

Nicesi öyküne bâg-ı pür-şükûfe rûyuña
Pür safâdur 'ârızuñ anuñ çiçeklidür yüzü

Emrî

Yazımızın başında da değinildiği gibi çiçek sadece insanlarda görülen bir hastalık değildir. Râtîb'in İnek Kasidesinden alınan beyitten anlaşıldığına göre ineklerde de çiçek vakası görülmüş ve zayiata neden olmuştur. "Yeryüzünde bahtsızlık gülşeni süslendi; iki ay sonra ineklerde çiçek ortaya çıktı." (Babacan, 2001, 205):

Burada gülşen-i idbâr olundu tezyin
İki ay sonra ineklerde zuhûr etdi çiçek

Râtîb

Sonuç:

Edebiyat, şairi ve yazarıyla vardır. Onu oluşturmanın hayatını, üslubunu, hayallerini taşır. Eseri sanatkârından ayırmak çoğu zaman mümkün değildir. Sanatçı da toplumun içinde yaşadığı ortamın bir üyesidir ve ondan izler taşır. Edebiyat, toplumu malzeme alırken, toplum da edebiyatın yönlendirdiği şekilde gelişir. Edebiyat ile toplum arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Toplumların korkulu rüyası olan çiçek hastalığı, kaçınılmaz olarak hayatın bir parçası olmuştur. İnsanoğlu hayatında karşılaştığı her şeye farklı yorumlar getirebilen bir varlıktır. En acılı durum bile baldan tatlı yorumlanabilir. Genel en tatlı gördüğü bir şey de bir başkası için zehir olabilir. Divan şairleri de çiçek hastalığını ve hastalığın sonuçlarını kelimenin diğer anlamlarından da yararlanarak farklı şekillerde şiirlerinde malzeme olarak kullanmışlar ve yorum getirmişlerdir.

Kaynaklar

- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehçe-i Osmanî* (Hzl. Recep Toparlı), Ankara.
- Âlî, Vâridâtü'l-Enîka (1999). (Hzl. Kudret Altun) Niğde.
- Baydar, İbrahim- Fatma Sırmatel (1996). "Çiçek", *İnfeksiyon Hastalıkları*, Ankara.
- Babacan, İsrail (2001). XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında *Kaside Nazım Şekli* (Şekil ve İçerik), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara.
- Bektaş, Ekrem (2005). *Muvakkizzâde Muhammed Pertev, Hayatı, Sanatı ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Büyük Larous (1986). C.VI, İstanbul.
- Ceylan, Ömür (2005). "Avrupa'da Aforoz Edilen Türk Tedavisi", *Önce Aşk Vardı*, İstanbul.
- Doğan, M. Nur (1997). *Şeyhülislam Es'ad ve Divanı*, İstanbul.
- Gökalp, Halûk. (2001). *Fasihî Divanı: İnceleme-Metin*, Çukurova Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Güfta, Hüseyin (1992). *Hazık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Hınçer, İhsan (1950). "Şarkışlalı Âşık Veysel Şatıroğlu I" *Türk Folklor Araştırmaları I* (14), Eylül.
- Kalpıklı, Mehmet (1986). *Fevrî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaya, Bilge (2003). *Hisâlî, Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi* (İnceleme –Metin).
- Kemâlî Divanından *Aşk Sızıntıları* (1977). (Toplayan: Baha Doğramacı), İstanbul.
- Kavruk, Hasan (2001). *Şeyhülislam Yahya Bey Divanı*, Ankara.
- Kutlar, Fatma Sabiha (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Divan*, Ankara.
- Mesihî Dîvânı (1995). (Hzl. Mine Mengi), Ankara.
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvân (1994). (Hzl. Adnan İnce), Ankara.
- Onay, Ahmet Talat (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Hzl. Cemâl Kurnaz), Ankara.
- Saraç, M. A. Yekta (2002). *Emrî Divanı*, İstanbul.
- Şeyhülislam Mehmet Esad Efendi (1999). *Lehçetü'l-Lûgat* (Hzl. Ahmet Kırkkılıç), Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat (1970). *Zatî Divanı*, C.II, İstanbul.
- Türkçe Sözlük* (1998). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.